

TIJDSCHRIFT VAN DE „HISTORISCHE VERENIGING SOEST”

Historische Vereniging Soest
Opgericht 8 mei 1980

Bestuur:

voorzitter : P.J. van Doorn, Schoutenkampweg 113, Soest
secretenaar : P.J. van den Breemer, Vosseveldlaan 21, Soest
overige leden : A.J. van den Dijssel, Lange Brinkweg 11, Soest
J.E.J. Hilhorst, Plasweg 57, Soest
W.C.J.M. Peters, Van Mecklenburglaan 24, Soest
W. Schimmel, Steenhoffstraat 73, Soest
G. Staalenhoef, Aalsmeerweg 32 III, Amsterdam

Redactiecommissie:

eindredacteur : F.S.I. Knaapen, Nassauplantsoen 10, Soest
leden : E. de Bree, Braamweg 54, Soest
P. Siegers, Van Straelenlaan 8, Soest
vormgeving : F. Elsmann, Bachweg 66, Amersfoort

Alle rechten voorbehouden.

Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan na schriftelijke
toestemming van het bestuur van de Historische Vereniging Soest.

De contributie bedraagt f 30,- per jaar.

Betaling is mogelijk op:

de postrekening van de penningmeester Historische Vereniging Soest,
nummer 54.59.21.8.

dan wel op de bankrekening van de vereniging bij de Rabobank te
Soest, rekeningnummer 3599.02.235.

ONZE VERENIGING HEET HAAR 200ste LID WELKOM

In mei l.l. meldde zich de heer G.J. van de Pijpekamp, Kamerlingh Onneslaan 29 te Soesterberg als lid. Hij was het 200ste lid, dat wij op onze ledenlijst mochten inschrijven. Het bestuur meenden hem extra te moeten verwelkomen, en bood hem het boekwerkje van E. Heupers aan "De Gilden van Soest". Wij hopen dat de heer van de Pijpekamp aan zijn lidmaatschap veel plezier mag beleven.

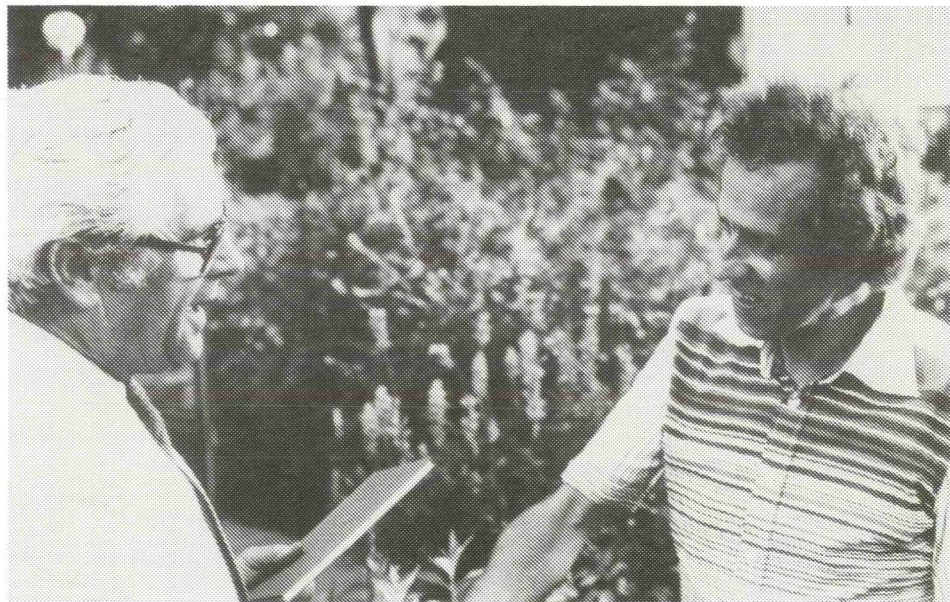

foto Prentencabinet

VERSLAG FIETSTOCHT OP 3 SEPTEMBER 1983

door P.J. van den Breemer, secretaris

Wie gaat er nu met zulk een weer fietsen; windkracht negen en niets dan regen! Ja, zulke weersomstandigheden mogen in de annalen van de Historische Vereniging Soest wel eens worden vastgelegd. Want als latere geslachten over de zomer van 1983 spreken, dan blijkt die periode de geschiedenis te zijn ingegaan als "de mooie, warme zomer van 1983".

Maar, ondanks het slechte weer van 3 september, waren er toch twintig dapperen onder onze leden, die de strijd hebben aangedurfd. Het was echt vechten tegen de wind. In de polder, op de Krachtwijkerweg moesten wij zelfs een stuk lopen, omdat onze krachten het tegen windkracht negen moesten afleggen. Ik heb mij een beetje ingeleefd in de barre omstandigheden bij de overstroming in 1916, waarvan de ouderen onder ons nog veel weten te vertellen aan de hand van oude foto's!

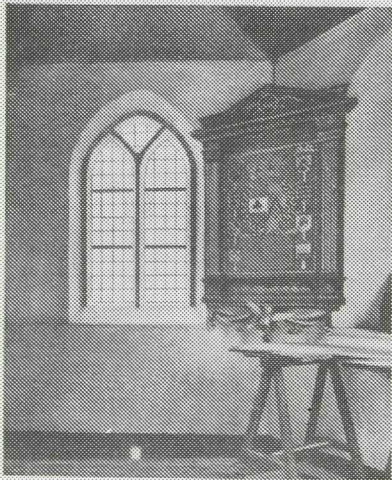
Maar toch is de rit langs de vele historische plekjes geslaagd, waar- bij een heerlijke kop koffie in "De Faam" te Hoogland weer nieuwe moed gaf om het laatste deel van de tocht af te leggen.

Het was ook de moeite waard om verder te gaan, want de laatste aan- leg bij de "kapel van Isselt" - waar wij door de familie Van Dijk werden rondgeleid - was zeer interessant. Wij zouden best nog eens met een groep van onze leden daar een bezoek willen brengen. Wanneer u belangstelling hebt, laat het ons dan weten; mogelijk gaan wij dan bij beter weer de rit nog eens overdoen!

*De Kapel van Isselt, 10 min. van Birkhoven,
tussen Amersfoort en Soest. Gerestaureerd 1922/3.*

Uitwendig

Inwendig

Gesticht 1339 door Dirck Cosynsz. van Yssel. Restant der Ridderhofstad Yssel. 1500 Willam van Dam tr. Beyeraet van Isselt. 1775 Jacob van Dam koopt de Ambachtsheerlijkheid, dus Heer van Isselt, 1778 ook van Pylsweerd. Kapel nog in bezit van familie van Dam van Isselt (recht van begraven).

KRUIDEN IN DE OUDHEID (2)

door J.Petiet

De medicijnman-priester bezat wat de anthropologen noemen "mana", dit is kracht en prestige. Hij werd niet alleen geëerd, maar ook koesterde men grote vrees voor hem, omdat hij die een ziekte kon genezen, die ook wel eens zou kunnen verwekken. Afgezien van de eventuele werkzaamheid van de door hem verstrekte kruiden, mag men wel zeggen, dat het succes van zijn ziektebehandeling voor het grootste gedeelte was toe te schrijven aan dat wat wij tegenwoordig suggestie noemen.

De egyptenaren die dertig eeuwen voor het begin van onze jaartelling leefden en zich steeds meer gingen vestigen in het vruchtbare gebied langs de Nijl, bleken al kennis te hebben van het destilleren van wijn, het maken van balsems en zalven, het gebruik van oliën - waaraan reukstoffen waren toegevoegd - om een al te grote uitdroging van de huid tegen te gaan en de toepassing van kruiden zoals myrrhe, wierook, munt, cassai, alsem, knoflook, koriander, tijm, kamille en nog vele andere. Hun goddelijke leiders, de farao's, maakten van Egypte niet alleen een rijk maar ook een mooi land.

Ze bouwden de stad Heliopolis, waar, ter ere van de zon, enkele malen per dag geurige kruiden werden verbrand. Aan de hand van de Babylonische "natuurmaten" vervaardigden zij de eerste genormaliseerde gewichten, die ze een figuratieve vorm gaven: een liggende leeuw, een stier of een nijlpaard, maar soms ook het hoofd van een vorst.

Deze gewichten, vervaardigd uit graniet, albast, brons of ijzer en zelfs halfedelsteen zoals agaath en onyx, waren voorzien van een wijdingsspreuk en een stempel met de naam van een priester.

De handel in drogerijen bloeide welig, gezien de talloze expedities naar het land Poent (Somaliland). In een uitstekend bestuurde staat als Egypte was de handel in drogerijen geheel aan het persoonlijk initiatief overgelaten, echter wel onder controle van de door de farao aangestelde ambtenaren. Zelf hield de staat de verkoop van zalf in de hand en die zaken, welke zalf verkochten, werden voor hoge bedragen verpacht.

In de Bijbel lezen we in Genesis 37:25, dat een karavaan uit Gilead wierook, balsem en myrrhe naar Egypte vervoerde, waar deze producten zeer geliefd waren. Ongeveer 1800 jaar v.Chr. moet een zee-expeditie van een egyptische koningin, die een reis naar Arabië maakte, behalve wierook tevens de wierookboom hebben meegebracht, blijkbaar met het doel zelf wierookbomen te gaan aanplanten. De wierook, afkomstig uit het sprookjesland "Ta Nuter", waar de goden hun zetel hadden, zou deze landstreek met de welriekende geur zó bezwangerd hebben, dat men de stinkende duivelsdrek (Asa foetida) verbrandde om de overmaat aan welriekende geuren te verminderen.

Het is dus geen wonder, dat de wierook ook voor de heilige zalfolie werd gebruikt, waarmee de beelden van de goden doorlopend werden ingesmeerd. Deze zalf werd soms uit wel veertien verschillende soorten wierook bereid.

Reeds vroeg wordt myrrhe in de oude egyptische literatuur genoemd; in een eigenaardig gedicht uit het jaar 2000 v.Chr. is er reeds sprake van als een levensmoede daarin zegt: De dood staat heden voor mij als de reuk van myrrhe".

De Egyptenaren die geloofden, dat de ziel van een overledene zou

blijven voortbestaan totdat het lichaam vergaan was, balsemden hun lijken en maakten daarbij veel gebruik van myrrhe.

foto Prentencabinet

DE APOTHEEK

Schilderij van F. van Mieris

(bezit Rijksmuseum - Amsterdam)

Arabië was in de oudheid het land waar veel kruiden werden gevonden, verbouwd en verhandeld; de arabieren waren dus eigenlijk de eerste handelaren in drogerijen. Het arabische "dowa", dat "geneesmiddel" betekent, wordt door sommigen zelfs gezien als het woord, dat later zou worden omgevormd tot drowa-droga-drogerij. De naam drogist zou dus afkomstig kunnen zijn van het arabische "dowa".

Keren we terug naar het oude Egypte, waar hoog boven het volk uit de zoon van de zonnegod troonde: de koning, de farao. Als we het over Egypte hebben, denken we meteen aan de pyramiden, die bijvoorbeeld bij Giza het landschap volkomen beheersen en waarvan de pyramide van farao Djoser maar vooral die van koning Cheops ons ontzag inboezemt.

De pyramiden leren ons veel over het gebruik van kruiden.

Als een farao was gestorven, werden de lichaamsholten opgevuld met myrrhe en cassia; daarna werd het lichaam gebalsemd met cederolie, castorolie, kolokwintolie, honing en het vet van ossen, schapen of ganzen. Bij de bouw van de pyramide van Cheops kregen de bouwers naast uien en mierik ook knoflook te eten om hun lichamelijke conditie op peil te houden.

De beeldschone egyptische koningin Nefertete liet ons een aantal recepten na waarin knoflook een belangrijke plaats inneemt.

Een grote plaats in de Egyptische artsenijschat werd ingenomen door de wonderboom (*Ricinus communis*), waarvan de zaden de bekende wonderolie (*Ricini oleum*) leveren. Deze wonderboom werd "kiki" genoemd en men hechtte daar zeer veel waarde aan, omdat de olie van deze boom "de slechte sappen" - de oorzaak van vele ziekten - kon verwijderen. Dat de Egyptenaren aan een regelde stoelgang grote waarde hechtten, blijkt wel uit het feit, dat zij dit als een deel der gelukzaligheid aanmerkten.

Vlas werd veel gebruikt, getuige muurschilderingen uit de 14e eeuw v.Chr.; dat het gehele proces van het maken van linnen uit vlak bekend moet zijn geweest, blijkt uit het feit, dat de mummies uit die tijd in gewaden van linnen waren gehuld.

Niet alleen bij het sterven werd gebruik gemaakt van een groot aantal kruiden, ook tijdens het leven, dat voor de egyptenaren een verblijf betekende in een groene vruchtbare vallei (een contrast tussen oase en woestijn) speelden de planten een belangrijke rol. In de tijd van de farao's was chypre, toen "kyphi" genoemd, hét parfum bij uitstek; het bestond uit een kruidig aftreksel van kalmoeswortel, pepermuntblad, kaneelbast en henna. Vanwege de bittere smaak werd alsem als eetlustopwekkend middel gebruikt. Korianderfruchtjes waren, getuige de aanwezigheid van deze vruchtjes in de graftomben, ook al bekend en waarschijnlijk gebruikt tegen maag- en darmkwalen. Om hun vrouwen vruchtbaar te maken lieten de egyptenaren hen thee drinken van salie; een beetje bijgeloof komt hierbij wel om de hoek kijken.

De kamilleplant stond in hoog aanzien en werd - evenals de zon - als heilig beschouwd. Veel gebruik werd ook gemaakt van aloë, het ingedikte sap uit de bladeren van de verschillende aloë-soorten met een laxerende werking. De egyptenaren legden zich namelijk regelmatig een dag van "zuivering" op ter bevordering van de gezondheid en verlenging van het leven.

Er moeten grote hoeveelheden arabische gom (*Gummi arabicum*), niet alleen uit Arabië maar ook afkomstig van een kleine boom die in het stroomgebied van de Boven-Atbare - een zijrivier van de Nijl - groeit, zijn gebruikt voor het opbrengen van verven op glas of steen. In de Papyrus Ebers staat fenegriek (*Trigonella foenum graecum*) beschreven, welke plant werd gecultiveerd om te gebruiken als groente; het fenegriekzaad werd geroosterd en als geneesmiddel gebruikt. Het waren niet alleen de geneeskrachtige kruiden die in de belangstelling stonden, ook was dit het geval met keukenkruiden en planten, die als voedingsmiddel werden gebruikt. Uit

afbeeldingen die voorkomen op de wanden van de dodenkamers van de farao's in de pyramiden blijkt, dat er een Ocimum-soort is geweest - gelijkend op onze basilicum - die als keukenkruid gekweekt moet zijn. Dat de aspergecultuur al heel oud moet zijn, volgt uit de afbeeldingen van gebundelde asperges (als offergaven), voorkomen-
de op de wanden van enkele pyramiden.

BOERDERIJ „OUDERSVRUCHT,,

door P.J. van den Breemer

Paul
De oudste en laatste boerderij van Soesterberg staat aan de v.d. Griendtlaan, en wordt bewoond door de heer G.W. Stalenhoef. "Oudersvrucht" staat er op de voorgevel aangegeven, doch een nog oudere naam van deze mooie boerderij is "Het Putje". In 1816 wordt geveild de "Huisinge het Putje, met 4 morgen bouwland". Dus toen bestond deze boerderij al.

Geheel omgeven door de nieuwbouw van Sterrenberg staat hij daar, als een monument uit het verleden. Vijf grote lindenbomen aan voor en zijgevel geven aan dit huis nog meer karakter. Maar die bomen moesten nodig eens worden gesnoeid. En wie weet er meer van bomen snoeien, dan ons lid Chris Uiterwijk. Hij kreeg het voor elkaar, dat de gemeente, afd. groen en recreatie, dit karwei klaarde. De bomen werden ontdaan van hun te weelderig gegroeide pruiken. Dank aan Chris Uiterwijk, dank aan de gemeente dienst. Een kiekje van buiten en ook een kiekje van binnen van dit stukje historie van Soesterberg. Laten wij er heel zuinig op zijn.

foto Prentencabinet

OUDESTE GENOOTSCHAP HONDERD JAAR

Het oudste genootschap in Nederland, het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde te 's-Gravenhage, viert dit jaar het honderdjarig bestaan. Het was reden voor een feestelijke viering, die in de oude raadszaal aan de Haagse Javastraat heeft plaatsgevonden.

"De doelstelling van dit genootschap met ruim veertienhonderd leden is de beoefening van de geslacht-, wapen- en zegelkunde. Een bezigheid waarvoor de laatste jaren een toenemende belangstelling valt te constateren. De genealogie en de heraldiek, zoals de wetenschappelijke benaming luidt, betekenen niet slechts het verzamelen van gegevens van de burgerlijke stand. Het gaat er veeleer om "de mens in zijn tijd te plaatsen", en eerst de tijd vòòr 1813, het jaar waarin Napoleon de code civil invoerde, wordt hier interessant", aldus de secretaris van het genootschap Johanna barones van Dedem-Weijsschede.

Het genootschap beschikt over een bibliotheek van 2000 meter. De toenemende belangstelling voor de afstamming heeft te maken met nieuwsgierigheid, maar ook met nostalgie in een tijd vol veranderingen. Men grijpt dan terug naar het verleden. Tot de oprichters van het genootschap behoorde de stenograaf der beide Kamers der Staten Generaal en heraldicus van internationale faam, Johannes Baptiste Rietstap (1828-1891).

BRANDBESTRIJDING IN SOEST (1)

door J.F.Groart

Dit jaar - om precies te zijn op 1 juli - herdacht de Vereniging Vrijwillige Brandweer in onze gemeente het zestigjarige bestaan. Wie is beter in staat om over deze onmisbare dienstverlening iets te schrijven, dan de huidige commandant van de brandweer, de heer J.F. Groart. Er wordt wel eens gezegd, dat de brandweerwagens in Soest rood geschilderd zijn, omdat de brandbestrijding zo door en door in het bloed van de familie Groart zit. De vader van de huidige commandant - die eerstdaags met "flo" gaat - was ook reeds commandant en twee zonen van de huidige commandant zijn ook weer als vrijwilliger bij de brandweer werkzaam. Maar laten wij nu Joop Groart zelf aan het woord:

Toen men mij het verzoek deed om iets over de brandweer te vertellen en vooral iets over de goede oude tijd, was ik graag bereid om dit te doen.

Zo een belofte is dan gauw even gedaan, .. maar dan moet je in de historie duiken; dan moet je er eens even voor gaan zitten, want "geschiedenis schrijven" over je "eigen bedrijf" dat is moeilijk. Geschiedenis vergt een objectieve weergave. Maar goed, de brandweer viert dit jaar haar 60-jarig jubileum en aangezien ondergetekende in hetzelfde jaar ook werd "opgericht", moet het natuurlijk mogelijk zijn als ras-echte Soester Knol iets te verhalen. De tijd gaat tegenwoordig zo razend snel, dat men ook gauw weer vergeet, omdat er reeds weer nieuwe dingen voor de deur staan. Natuurlijks is er vòòr 1923 ook wel iets geweest dat de naam brandweer droeg.

Bij het herdenken van het zestigjarig bestaan wordt eigenlijk bedoeld, dat men zestig jaar geleden een vereniging oprichtte met daarnaast een brandraad om te komen tot een meer goed georganiseerde brandbestrijding. Men had toen wel een brandweer, maar zeer primitief. Als er brand uitbrak, brandde alles af en men wist dan zelfs als bij wie de volgende brand zou uitbreken!

In 1855 blijkt de brandweer te Soest over twee hand-brandspuiten te beschikken. Deze spuiten waren gestationeerd in een brandspuithuis en wel de grote spuit in het spuithuis I in de Kerkebuurt en de kleine spuit in het brandspuithuis II in het Lange Eind te Soestdijk ter hoogte van de huidige winkel van Mets aan de Van Weede-straat.

Als de sleutel van het spuithuis zoek was, nam men het met het uitrukken nogal gemoedelijk op. Tijd kostte toen nog geen geld.

Wanneer er 's avonds of 's nachts brand was moest iedereen in de omgeving een licht voor zijn huis plaatsen om de brandweer bij te lichten op de weg naar de brand. Openbare straatverlichting kende men toen nog niet en wanneer het donker was zal de brandweer soms een hele toer hebben gehad om bij de plaats van de brand te komen; al was die dan ook op flinke afstand zichtbaar.

Het pad werd dus enigermate verlicht, al zullen het wel gloeiende spijkers zijn geweest.

Toch had men er in het duister enigszins houvast aan. De brandspuitgasten wisten tenminste waar zij waren. Geoefend werd er zeer weinig. Hoogstens vier maal per jaar werden de spuiten geprobeerd en werd er met de manschappen geoefend. Gebruik van sterke drank was stiptelijk verboden bij oefeningen of brand. Na afloop was er in "De Drie Ringen" of in de herberg "De Teut" in de Teutsteeg (de huidige Korte Melmweg) gelegenheid van de vermoeienissen te bekomen! Men kon dan op kosten van de overheid iets straffer spul gebruiken

dan het water waarmede geblust werd.

De spuitgasten, kleppermannen en de klokluiders zullen er wel een borreltje op genomen hebben.

Klokluiden bij brand was in die tijd voorgeschreven (vandaar de nog vandaag gebruikte uitdrukking "de brandklok luiden"). De kleppermannen verrichtten eenzelfde functie, doch meer in engere kring. Zij waarschuwden de autoriteiten, zoals burgemeester, opperbrandmeester en brandmeesters.

Eerst werden de hand-brandspuiten getrokken door de manschappen zelf, maar in 1855 werd in Soest overgegaan op paardentractie. De verordening luidde, dat bij iedere spuit twee voerlieden moesten zijn.

De grote spuit werd bediend door veertig pompers; de kleine spuit door twaalf pompers. Notabelen uit het dorp werden aangewezen als o.a. brandmeester en kregen dan ook op hun huis een bordje aangebracht, zodat eenieder wist, waar een brandmeester woonde.

Tot het brandweerpersoneel behoorden kwartiermeesters, opzichters, pijpvaarders, klepperlieden en klokkenluiers. De pompers bedienden de spuiten terwijl de pijpvaarders het vuur bestreden. Kwartiermeesters zorgden voor de slangen en de opzichters voor een regelmatige toevoer. Toch bereikte men in die tijd nog goede resultaten. Volgens een krantenbericht uit 1876 "Op 29 maart 1876 des middags om vier uur ontlastte zich een hevige onweder boven Soest, waarbij de bliksem in de toren sloeg. Het hemelvuur schoot langs de ijzeren

De nieuwe motorspuit met paardentractie uit 1915, met v.l.n.r. Chr. Uytendaal-(commandant), Rinus van den Berg, slager aan de noodslachtplaats en de smid Mathesius.

stang van de windwijzer omlaag en stak het hout in brand. Ongezien smeulde het vuur. Eerst toen het donker werd bemerkte men de brand. Gelukkig was het spoedig geblust."

In 1885 ontstond weer brand in de oude toren door de bliksem. Ook toen was het vuur snel geblust.

Op verscheidene plaatsen in Soest werden in de vorige eeuw brandkolkten gegraven, waarin het regenwater werd verzameld. Dit diende voor het nodige bluswater en men legde een slang van die kolk naar de spuit.

Dikwijls ook gingen emmers van hand tot hand en vormden mannen en vrouwen een lange keten over de straat. De laatste man gooide het bluswater in het reservoir van de spuit.

(wordt vervolgd)

Het voltallige corps vrijwilligers in 1923:

bekende namen: v.l.n.r.:

eerste rij: Boshart, Hornsveld, Röggeveen, gemeentesecretaris Batenburg (met gleufhoed), een onbekende, Trautwein, J. Stalenhoef (Gouden Ploeg), Commandant Sillevius (met pet), van der Flier (die in 1925 Sillevius opvolgde als comm.), Chr. Uytendaal (met snor). Verder herkent men nog W. Groart, Menks van Hornsveld (l. boven), Aart Ebing, Van Noesel, (dir. gemeentewerken), Uytterwijk (vader van Chr. U.), Ran (l. boven).

Achtereenvolgens waren commandant: Uytendaal, Sillevius, Van der Flier, W. Groart (van 1928 tot 1964) en J. Groart van 1964 tot 1983. Vader W. Groart vestigde zich in 1922 in Soest.

VLIEGBASIS SOESTERBERG 70 JAAR door F.S.I.Knaapen

Wie had rond de eeuwwisseling wel eens gehoord van Soesterberg? Buiten de onmiddellijk aangrenzende gemeenten wel niemand. Soesterberg was een vrijwel onbekend kerkdorp, behorende tot de gemeente Soest en op een afstand van ongeveer 10 kilometer van het gemeentehuis gelegen. Bovendien was de buurtschap nog van het eigenlijke Soest gescheiden door een heuvel "De Stompert" en uitgestrekte bossen en heidevlakten.

In het "Geographisch Woordenboek der Geheele Aarde" van J. Kramers Jz. uitgegeven bij G.B. van Goor te Gouda in 1855 lezen wij:

"SOEST of ZOEST, ned(erlandsch) d(orp), prov.Utrecht, arr(ondisse-ment), kant(on) en l u(ur) WMW Amersfoort, aan den straatweg op "Naarden, met een geref(ormeerde) en een r(oomsch)kath(olieke)kerk. "Met eenige geh(uchten) (waaronder Soesterberg of den Berg, met "een r.kath. kerk) vormt het de gemeente Soest, die 2.851 inw(oners) telt."

Soesterberg was een rustplaats voor de paarden, die toen de tractie vormden voor het verkeer tussen Utrecht-Amersfoort-Zeist enz. Voor man en paard waren er diverse pleisterplaatsen zoals "Het Zwaantje" en "Huis ten Halve".

De heer J.C. Swager (geb. 25 oktober 1893), thans wonende te Amersfoort vertelde mij dezer dagen, dat reeds in 1910 een Europese Rondvlucht, werd gehouden, waaraan de Nederlanders Wijnhoven, Küller en Koolhoven deelnamen.

Deze drie energieke zakenlieden, die zich tot dan toe bezig hielden met de import van - en handel in auto's, zagen wel wat in het vliegwezen. Bij deze rondvlucht werd ook de heide bij Soesterberg aangedaan. In hetzelfde jaar liet de firma Verwey & Lugard de grote heidevlakte inrichten als vliegheide en werden op die heide de ge-

bouwen gesticht van de "Maatschappij voor Luchtvaart", bestaande uit enige plaatijzeren optrekken, die o.a. dienden als reparatie-bedrijf voor vliegtuigen.

Frits Koolhoven bouwde er het eerste nederlandse vliegtuig "De Heidevogel", dat op tweede paasdag 1911 onder grote belangstelling een eerste proefvlucht maakte. U moet zich van dat begin niet te grote voorstellingen maken. Er lagen geen stenen of betonnen start-banen; neen, de heide was met schop en hark wat glad gemaakt. De ontwikkeling van de luchtvaart ging in letterlijke zin met vallen en weer opstijgen.

Van het begin af leverde de toekomstige vliegbasis werkgelegenheid aan de inwoners van Soest. Niet alleen dat toen de volgens onze huidige begrippen primitieve start- en landingsbanen moesten worden geëgaliseerd, maar ook de bouw van de eerste hangar, die door de Vader van genoemde heer Swager werd uitgevoerd, was een begin van een lange reeks van werkzaamheden.

Toch zou het nog tot 1 juli 1913 duren voordat de "Luchtvaart Afdeling" L.V.A. van het toenmalige departement van oorlog zou worden opgericht.

Deze luchtvaartafdeling ressorteerde onder de landstrijdkracht en dat zou duren tot 1 november 1938, toen een herindeling haar beslag kreeg en de L.V.A. werd veranderd in een luchtvaartbrigade, die op haar beurt weer onderverdeeld was in drie regimenten. Deze reorganisatie was al een hele verbetering, zij het, dat de luchtstrijdkrachten toch nog steeds een onderdeel van de Koninklijke Landmacht bleven.

De hele luchtvloot bestond aanvankelijk uit slechts één vliegtuig, dat met een gemoedelijk klinkende naam van "De Brik" werd aangeduid en in onderhoud werd toevertrouwd aan een commandant, drie vliegers en een gelijk aantal technici.

Nog in hetzelfde jaar konden er drie vliegtuigen van het type "Farman" aan de sterkte worden toegevoegd! Gedurende de mobilisatiejaren waren er materiaalmoelijkheden, want het buitenland kon niet veel leveren. Een welkome aanvulling vormden echter de vliegtuigen van de oorlogsvoerenden die in neutraal Nederland landden en in beslag werden genomen.

In de jaren van de Eerste Wereldoorlog had de militaire luchtvaart geleidelijk een belangrijke plaats veroverd.

Toch beschouwde men in die dagen, die waaghalzen - zoals de "aviateurs" werden genoemd - maar als hoogwerkers uit een circus, die vanuit hun hoge positie maling hadden aan dat gewone publiek in steden en dorpen.

Men zag af en toe een wankelende tweedekker laag over de eigen woonplaats scheren en zich in allerlei bochten wringen naar links en rechts. Men had er ook geen idee van, wat deze mensen daar hoog boven deden.

De fotografie had nauwelijks wortel geschoten in ons bestaan en van dit wonder der techniek hadden de meesten onder ons in het geheel geen kaas gegeten; en nu dan de vliegerij. Ja, sterker nog, die waaghalzen in het vliegmachien bleken foto's te maken van alle plaatsen in ons land.

Tegenwoordig gaat dat van grote hoogte met speciaal daarvoor gebouwde camera's; toen met een ouderwetse kiekkast, die met de hand werd vastgehouden en vanuit een open "bak" over de rand van het vliegtuig heen, plaatjes schoot, die op Soesterberg in een tot laboratorium omgebouwde pakkist werden ontwikkeld en afgedrukt.

In de eerste wereldoorlog leverde Duitsland ons ongewild een camera, die werd gesloopt uit een geïnterneerd Duits verkenningstoestel. Een optisch bedrijf in Amsterdam bouwde die camera na, waardoor Soesterberg in korte tijd de beschikking had over een aantal van deze voor die tijd moderne apparaten. Ook Franse en Engelse camera's kwamen in de jaren 1914/1918 letterlijk uit de lucht vallen, zodat de techniek op dit gebied goed kon worden vergeleken. De Duitse camera won het echter verre in gemak van bediening en in verkregen resultaten, zodat in 1918 uit oorlogsvoorraden door ons land nog een aantal van die apparaten werd aangeschaft, die tot vlak voor wereldoorlog II hebben dienstgedaan bij onze eigen luchtverkenning. In latere jaren werden niet alleen militaire verkenningen uitgevoerd met de camera, maar ook opdrachten voor andere diensten, zoals Rijkswaterstaat, provincies, Heidemaatschappij e.d. Ook voor de archeologie bleek luchtfotografie van groot belang. Resten van gebouwen e.d. uit het verre verleden, zijn dikwijls niet waarneembaar bij een wandeling over een terrein.

Bij luchtfotografie tekenen b.v. muurresten zich door de kleur van het gras in de begroeiing af, zodat met grote nauwkeurigheid kan worden bepaald hoe de bebouwing in vroeger eeuwen heeft gelopen. De eerste vliegtuigen bij de LVA waren uitsluitend in gebruik als verkenners. In die oorlog kwam tot uiting dat er ook een gevechtstaak voor het vliegtuig weggelegd was, toen men ging proberen de verkenners neer te schieten. Daarmede deed de bewapening zijn intrede, eerst revolvers en karabijnen, later mitrailleurs. Deze bewapening werd vervolmaakt toen men ook stalen pennen ging meevoeren om deze met kwistige hand uit te strooien boven de vijandelijke linies.

Uit de behoefte de verkenners te beschermen ontstond het jachtvliegtuig, en toen de jagers elkaar onderling gingen bestrijden,

Theehuis „Soesterdal” Soesterberg

was de grootste omwenteling op het gebied van oorlogsvoering gerealiseerd, na de uitvinding van het buskruit. Gelukkig, dat de mensen van toen niet wisten, wat heden ten dage als "moderne oorlogsvoering" geldt.

Intussen was de LVA op het vliegekamp Soesterberg ook organisatorisch verder ontwikkeld. Zo ontstonden er naast de al bestaande strategische (tactische) en artilleriewaarnemingsafdelingen, een afdeling opleiding, een radio- en fotodienst, een bewapeningsafdeling, een vliegmedische dienst een meteorologische dienst. Na de wapenstilstand van 1918 werd er echter sterk bezuinigd, waardoor deze opbouw weer werd afgeremd.

Tussen 1918 en 1935 werd er nagenoeg geen geld voor uitbreiding of vernieuwing beschikbaar gesteld. Wij waren buiten de eerste wereldoorlog gebleven en droomden ervan, dat ook een volgende oorlog - die al direct bij de Vrede van Versailles werd geboren - aan onze deur voorbij zou gaan.

De opkomst van Hitler-Duitsland in 1933 en volgende jaren deed - zij het te laat - de ogen van de verantwoordelijke Nederlanders af en toe open gaan, zodat er iets meer geld ter beschikking kwam.

Maar och, waar maken wij ons druk over, Nederland is altijd neutraal geweest en van een goede buur heb je toch geen onheil te verwachten!

Totdat de donkere oorlogswolken zich boven Europa samenpakten en ons land ongewild werd meegesleurd in de Tweede Wereldoorlog.

Bij de verdegiging van ons land in de Meidagen van 1940 heeft het centraal gelegen Soesterberg een grote naam opgebouwd en alleen al daarom zou het goed zijn, wanneer een van onze leden die het vliegbedrijf van voor- en na de oorlog van nabij heeft medegemaakt, zijn gegevens zou vastleggen door een artikel te schrijven voor ons blad. Soesterberg is zeker niet het minst bekende deel van ons Soest.

DE KASTELEN TE SOEST

door G.Staalenhoef

Inleiding

De toenmalige voorzitter van de Provinciale Utrechtse Bond voor Vreemdelingenverkeer J.R. Clifford Kocq van Breugel schreef (in de voorrede bij de 1e druk) dat genoemde bond in 1940 besloot over te gaan tot de uitgifte van een kastelenboek voor de provincie Utrecht. De heer Clifford, die ook de volgende twee drukken verzorgde, is in 1957 overleden. Toen een vierde druk moest worden samengesteld werd de heer ir. J.D.M. Bardet verzocht dit te verzorgen. Nadien is, door dezelfde schrijver, de vijfde druk verschenen. Aan deze druk zijn een aantal gegevens voor dit artikel ontleend. (1)

In de verantwoording bij de vierde druk schrijft Bardet o.a.: "Maar ook wel vermelde huizen als bijvoorbeeld Bleijendaal en Hamelenburg leveren nog wel vraagpunten op. Een ieder die van nog niet vermelde of onvoldoende vermelde "kastelen" over nadere gegevens beschikt zou ik willen uitnodigen deze aan mij ter beschikking te willen stellen, opdat hiervan bij de voorbereiding van een eventuele volgende druk dankbaar gebruik zou kunnen worden gemaakt".(2)

Getracht zal worden in ons tijdschrift een aanzet te geven omtrent meer kennis van de kastelen te Soest en met name van Bleijendaal en Hamelenburg.

Hamelenburg

De tekst in het kastelenboek is dermate summier dat deze hier geheel kan worden overgenomen.

"De Tegenwoordige Staat" deel 12 Utrecht vermeldt dat in het gerecht Soest een oud adellijk kasteel heeft gestaan, Hamelenburg genaamd, welk reeds vóór het jaar 1370 gebouwd was en bewoond werd door een geslacht van die naam, uit Amersfoort gesproten.

Elders wordt vermeld dat dit kasteel heeft gestaan in de polder de Slaagh. Deze polder ligt geheel op de oostelijke oever van de rivier de Eem, dus thans gemeente Hoogland.

Gebleken is echter dat de Slaagh nog in 1814 tot het rechtsgebied van Soest heeft behoord. Het kasteel is waarschijnlijk door Maarten van Rossum verwoest in 1543 en niet meer herbouwd". (3)

Tot zover dit citaat.

Veelal wordt in de "Tegenwoordige Staat" verwezen naar eerdere publicaties waaraan de schrijver(s) de kennis hebben ontleend.

Bij deze mededeling over Hamelenburg staat echter alleen vermeld dat het is ontleend aan een manuscript. (4)

Waar wordt vermeld dat Hamelenburg in de Slaagh heeft gelegen geeft Bardet helaas niet aan. Inmiddels behoort de Slaagh niet meer tot de gemeente Hoogland, aangezien deze gemeente is opgegaan in Amersfoort.

Omtrent familie(s) met de naam van Hamelenburg zijn bijna 100 jaar geleden wel enige publicaties verschenen, welke echter nog niet zijn geraadpleegd. In een later stadium zal daar nader op worden ingegaan. (5)

Bleyendaal (I)

Evenals over Hamelenburg is Bardet ook over Bleyendaal vrij summier.

"Dit kasteel heeft gelegen in de gemeente Soest aan de Kleine Melmweg dicht bij het voormalige Brigittenklooster Marienburg.

In de vijftiende eeuw behoorde het huis tot de Gaasbeekse goederen. ... Het huis is sinds lang verdwenen en nadere gegevens zijn voorhands niet bekend." (6)

Bardet vermeldt hierbij ook het vaak geciteerde verhaal van de doodslag van Jacob van Gaasbeek op zijn zoon Anton. (7)

Van belang is hier de opmerking dat Jacob van Gaasbeek uit berouw voor deze daad, vlak bij zijn kasteel Bleyendaal, het klooster gesticht zou hebben.

De zoon Anton is ca. 1410 geboren en de doodslag zou dus plaatsgehad kunnen hebben in de jaren 1420-1430. Doch het klooster wordt reeds vermeld op 5 maart 1393! (8)

Er kan dus geen direct verband zijn tussen de doodslag en de stichting van het klooster.

Evenmin is het zeker dat Bleijendaal toen reeds bestond of dat Jacob van Gaasbeek daar heeft gewoond of verbleven.

De heer Heupers geeft een andere, meer betrouwbare lezing. Jacob van Gaasbeek heeft (volgens die versie) toestemming gegeven tot stichting en/of uitbreiding van het klooster Mariënborg te Soest. De broeders en zusters van de Orde der Brigittijnen, die zich blijkbaar reeds te Soest gevestigd hadden, kregen de beschikking over zijn kasteel, om dit in te richten als een klooster en kapel. (9)

Dit zou dus betekenen dat niet Bleyendaal het kasteel van Jacob van Gaasbeek is geweest doch dat zijn kasteel is omgebouwd tot het klooster Mariënborg.

In betwijfel zelfs of Bleijendaal tot de Gaasbeekse lenen heeft behoord.

Na het overlijden van Jacob van Gaasbeek (en gedeeltelijk zelfs nog tijdens zijn leven) zijn de Utrechtse bezittingen en rechten overgegaan naar de bisschop van Utrecht, terwijl vast staat dat Bleyendaal in 1565 tot de lenen van de Sint Paulus-abdij behoorde.

Helaas gaven de opgravingen geen nadere aanwijzingen omtrent deze vragen.

Noten

- (1) Ir. J.D.M. Bardet, Kastelenboek provincie Utrecht, 5e druk, Utrecht 1974; Uitg. de Haan, Bussum
- (2) Bardet, blz. XIII
- (3) Bardet, blz. 101
- (4) Tegenwoordige Staat der Verenigde Nederlanden. Twaalfde deel, Vervolgende de beschrijving van de provincie van Utrecht. Te Amsterdam Bij de Wed. Isaak Tirion, MDCCLXXII (1772). In 1965 is een (fotografische) herdruk verschenen bij de Europese Bibliotheek te Zaltbommel onder de titel Nederland in vroeger tijd.
- (5) Nederlandsche Leeuw 1907 en Familieblad 1883-1884
- (6) Bardet, blz. 27
- (7) Op dit voorval kom ik een volgende maal uitvoerig terug
- (8) Van Zoys tot Soest, 1e jrg. nr. 1; zomer 1980, blz. 8. Helaas noemt de heer Van den Beemt hier geen bron.
- (9) E. Heupers, Soest bij kaarslicht en tuitlamp; Kruseman's Uitgeversmaatschappij B.V., Den Haag; 1978, blz. 79. Als bron wordt daarbij genoemd: Dr. Tore Nyberg, Birgittinische Klostergrundungen des Mittelalters, Leiden, 1965, blz. 195 e.v.

Bleyendaal (II)

Zoals reeds eerder aangegeven betwijfel ik dat Jacob van Gaasbeek het kasteel Bleyendaal heeft bezeten en/of er gewoond heeft. Indien Jacob een kasteel te Soest heeft gehad is dit waarschijnlijk het latere klooster Mariënborg geweest.

Zeker is dat in latere tijd het kasteel Bleyendaal een leen was van de Sint Paulus-abdij te Utrecht; deze abdij bezat vele goederen, o.a. te Soest. (1)

De oudst bekende omschrijving van Bleyendaal dateert uit 1565 en luidt:

"De helft van een steene kamer met haar toebehoren, met de helft van de hofstede ende van de timmeringe als op de voorsz. hofstede staat, gelegen tot Zoest" en "De wederhelft van een steenen kamer, met haar toebehoren, met de helft van de hofstede, hof ende vande timmeringe, als op de voorsz. hofstede staat, gelegen tot Zoest". (2)

Deze twee beleningen vertellen ons dat er een "hofstede" was, waarmede bedoeld zal worden een boerenbedrijf, waarop een "steenen kamer" (een kasteelachtig bouwsel) stond alsmede nog ander "getimmer" zoals schuren en dergelijke.

Oorspronkelijk is dit waarschijnlijk één leen geweest, doch op een bepaald moment werd dit gedeeld, zodat er twee eigenaren/leenmannen waren, ieder voor de helft.

Ook als later dezelfde leenman beide helften verkreeg was het gebruikelijk dit in twee leenbrieven uit te geven, tenzij uitdrukkelijk werd vermeld dat het in één brief werd opgenomen.

De familie De Wijs (1565-1604)

Degene die op 7 april 1565 met de beide helften in twee brieven werd beleend was Evert de Wijs.

Wie de vorige leenman was vermeldt het Repertorium niet, doch ik vermoed dat wij de eerdere leenmannen moeten zoeken in de familie Van der Borch.

Voorals ook omdat een jaar eerder (18 januari 1564) Evert de Wijs, na de dood van zijn oom Willem van der Borch, krachtens dienst testament, door de bisschop van Utrecht werd beleend met "den thient van Nederseldert, gelegen in dat oude goet ter Borch." (3)

Ook te Eemnes had Evert een leen van de bisschop. Hij werd namelijk, na de dood van Elisabeth Goort de Wijsendochter, beleend met "Enen halven acker lants, gelegen op Emenesse; 7 oktober 1558. (4)

Wij kennen Evert voorts nog als getuige bij het huwelijk van zijn nicht Margriete Willemsdr. van der Borch met Thiman Lambertsz op 1 mei 1590. (5)

Evert de Wijs zal ca. 1530-'40 zijn geboren. Hij is overleden ca. 1601 want op 28 maart 1601 wordt zijn dochter, Geertruid Evertse de Wijs met de beide helften van Blijendaal beleend. (2)

Wij kennen twee dames van die naam, waarbij het niet is uitgesloten dat het dezelfde betreft.

Geertruijda Evert de Wijsendochter trouwt op 12 december 1592 voor de schepenen van Amersfoort met Cornelis Janz. van Liener en Geertruijd Evert de Wijsendochter trouwt op 8 augustus 1596 met Laurens Huijgens Poortman, schoonzoon (in ons spraakgebruik stiefzoon) van Hendrik van Nijenhoven. (5)

Voor ons onderwerp is dit niet zo belangrijk want de Bleyendaal blijft niet in de familie. Op 15 september 1604 draagt Geertruijt beide delen over aan Johan van den Berg.

Noten

- (1) Van de lenen van deze abdij bevinden zich in het Rijksarchief te Utrecht (RAU) nog vele leenregisters en wel in het Archief van de Kleine Kapittelen en Kloosters (AKK).
- (2) RAU-AKK nr. 505 deel c fol. 371/373 vs.
- (3) Dr. A. Johanna Maris, Repertorium op de Stichtse Leenprotocollen uit het Landsheerlijke tijdvak; 's Gravenhage 1956, blz. 187.
- (4) Maris, St. Leenprot., blz. 78.
- (5) Drs. J.G. Smit, Huwelijken voor schepenen van Amersfoort (1585-1599) en (1600-1622(1671)) in Jaarboeken Centraal Bureau voor Genealogie, delen 27 (1973) en 28 (1974). Deel 27 blz. 191 (1590); blz. 194 (1592) en blz. 198 (1596).

VERDWENEN MOLENS VAN SOEST

door F.Elsman

Aan het einde van de vorige eeuw kon men in elk dorp of stad één of meerdere molens aantreffen.

De kracht waardoor de molen wordt aangedreven, bepaalt het type. In ons land kent men een 3-tal, namelijk windmolens, watermolens en rosmolens.

Door de functie, waarvoor de molen wordt gebruikt, spreekt men o.a. van poldermolen, korenmolen, pelmolen, oliemolen, houtzaagmolen en papiermolen.

De geldmiddelen en ook de ter plaatse aanwezige bouwmaterialen zoals riet en het doel waarvoor de molen gebouwd werd, hebben een belangrijke rol gespeeld in het ontstaan van de verschillende molentypen, zoals standerdmolen, stellingmolen, beltmolen, torenmolen, wipmolen, paltrokmolen, spinnekop en tjasker.

Men kan de molens in een 2-tal categorieën indelen. Men spreekt dan van poldermolens, welke gebruikt zijn voor het droogmalen van de verschillende plassen en later voor het op peil houden van de waterstand in de polders ten behoeve van land- en tuinbouw. De tweede categorie zijn de industriemolens.

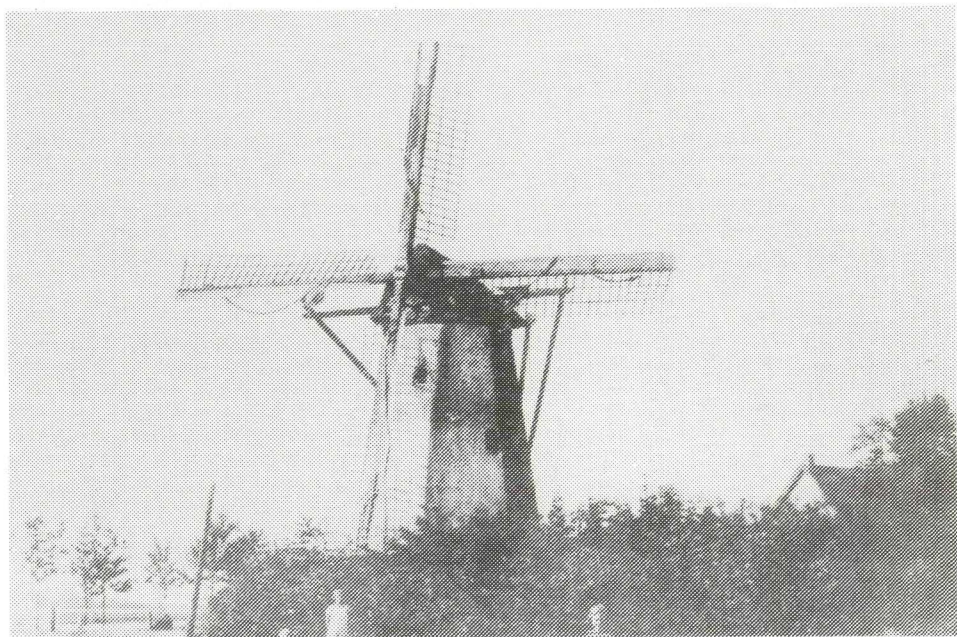
De korenmolens zijn de voorlopers van de huidige meelfabrieken met hun moderne apparatuur. Bij verschillende meelfabrieken is de molenromp nog aanwezig.

Zoals u reeds in nummer 1 van de 4e jaargang van "Van Zoys tot Soest" hebt kunnen lezen, hebben er in Soest een 2-tal molens gestaan.

De oudste molen was de stellingmolen "De Windhond" die in 1739 werd gebouwd ter vervanging van een standerdmolen. Dit type heeft er gestaan vanaf 1474. Dat een standerdmolen werd vervangen door een stenen molen kwam vaker voor. Een standerdmolen is geheel van hout en minder sterk; werd nogal eens door een storm omgeblazen. Wil men een indruk krijgen, wat betreft afmetingen e.d. dan moet men zo'n molen ter plaatse gaan bekijken. Voor Soest is de dichtstbijzijnde standerdmolen, die in het buurtschap Kallenbroek bij Terschuur.

Dit is echter een gesloten standerdmolen. De standerdmolens die de laatste jaren zijn gebouwd in Heusden en Bourtange zijn open standerdmolens.

De huidige korenmolen "De Hoop" in Garderen komt vrijwel overeen met die welke in Soest op de "Engh" heeft gestaan.

Molen „De Windhond,,

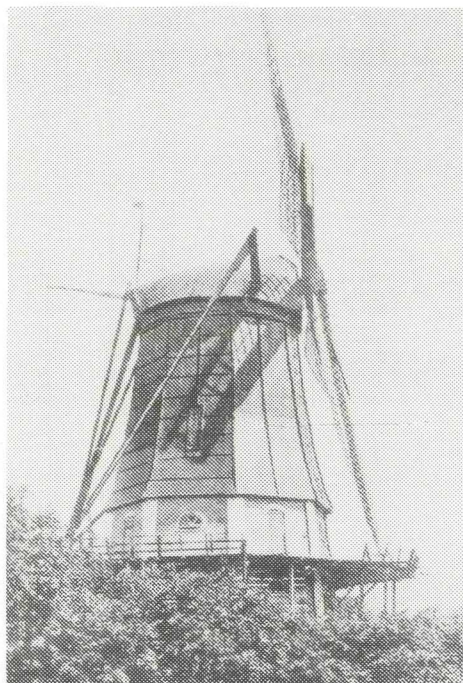
De standerdmolen en de stellingmolen "De Windhond" zijn in de loop der eeuwen in het bezit geweest van verschillende geslachten, zoals Hilhorst, Varekamp, Smits en Mulders. De laatste molenaar J.B. Mulder, was ook eigenaar van de andere Soester korenmolen "De Vlijt".

Door andere energiebronnen die ter beschikking kwamen en mede door de oprichting ter plaatse van een Coöperatieve maalderij kwam de molen in ongeveer 1924 stil te liggen. De eigenaar heeft nog getracht deze te verkopen, om op die manier de sloop van de molen te voorkomen. Ook het toenmalige gemeentebestuur had geen belangstelling de molen als cultuurmonument te behouden. Tenslotte werd de molenaar om financiële redenen gedwongen de molen te slopen. In 1930 is deze uit het beeld van Soest verdwenen.

In verschillende publicaties wordt ook het jaar 1927 genoemd. WIE VAN DE LEZERS, KAN DE JUISTE DATUM VAN DE SLOOP VERTELLEN? Ongeveer 3 jaar na de sloop van de korenmolen "De Windhond" worden de wieken van de korenmolen "De Vlijt" eraf gehaald. De molenaar gaat over op elektrisch malen. De bovenste verdieping van de molen wordt ingericht als duiventil, want de molenaar is een groot liefhebber van de duivensport. Er zijn ook publicaties dat de molen enige jaren als uitkijktoren heeft dienst gedaan. WIE VAN DE LEZERS WEET DAAR MEER VAN?

Sloop van molen „De Windhond,,

Molen „De Vlijt,,

Een molen in de Kerkstraat als uitkijktoren lijkt me wat vreemd, men zou dit eerder verwachten van de molen op de Soester Engh. In het begin van de 2e wereldoorlog kwam aan de activiteiten van ook deze molen een einde. Tenslotte is deze molen in 1952 geheel gesloopt.

Soest heeft nu geen molens meer.

Mochten er lezers zijn, die wat meer over de nog bestaande molens willen weten, dan kan men zich het boek aanschaffen "Windmolens in Nederland" van Drs. P. Nijhof. Uitgegeven bij Waanders in Zwolle. Men kan ook het behoud van de molens bevorderen door lid te worden van één der vele molenstichtingen. Noem er slechts 2 nl. de vereniging "De Hollandsche Molen", Herengracht 476, 1017 CB Amsterdam, telefoon 020-238703 en de stichting "De Utrechtse Molens", Postbus 80300, 3508 TH Utrecht, telefoon 030-524111.

Bronnen:

"Molens in Utrecht in oude ansichten" door drs. H.A. Visser"
 "Soest in Grootvaders Tijd" door Engelbert Heupers

De onttakelde molen „De Vlijt,,
(uit Pensiongids 1937 V.V.V. Soest Vooruit)

Nieuwe leden/donateurs tot 1 september 1983

J.J. Batteljee	Waldeck Pyrmontlaan 7	Soest
Th. Berendsen	v.d. Veldeplantsoen 7	Soest
T. Bikker	Olijkeweg 6	Soest
L.J. de Graaf	Heideweg 62	Soest
J.A.K. van 't Klooster	Wiardi Beckmanstraat 358	Soest
G. v.d. Kraats	v. Lenneplaan 40	Soest
G. Kruimer	Alb. Cuijplaan 11	Soest
J.M.C. Metternich	Noorderweg 81c	Soest
G.J. v.d. Pijpekamp	Kamerlingh Onneslaan 29	Soesterberg
J.J.P. Ross	de Akkeren 15	Soest
L.C. Stilma	Margrietlaan 15	Soest
Mw. K.E. Strumpel	Hendr. de Keyserlaan 42	Eindhoven/ Woensel